

Голові разової спеціалізованої ради PhD 12838
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
доктору історичних наук, доценту
Піддубному Ігорю Андрійовичу

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора політичних наук, професора
Монолатія Івана Сергійовича на дисертацію Кушніра Миколи Петровича
«Єврейські товариства в контексті етнонаціональних процесів на Буковині
в другій половині XIX – на початку XX ст.», подану до захисту на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та
археологія»**

Вичерпний аналіз дисертаційної роботи М. П. Кушніра «Єврейські товариства в контексті етнонаціональних процесів на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст.» дозволяє сформулювати такі узагальнені висновки щодо актуальності дослідження, ступеня обґрунтованості та достовірності основних висновків, наукової новизни результатів дослідження, практичного значення та загальної оцінки роботи.

1. Актуальність теми дослідження належно обґрунтована в дисертації. Подана до захисту робота Кушніра М. П. є актуальною з кількох причин, а саме: через необхідність переосмислення значення мережі громадських інституцій єврейської спільноти на Буковині як інституцій громадського суспільства у Габсбурзькій монархії; потребу в комплексному дослідженні єврейського товариського руху як інституту етнонаціонального процесу, яке досі недостатньо вивчене в історичній науці; важливість історичних уроків розвитку національних товариств як специфічної форми соціальної взаємодії, що постає на засадах добровільності та спільності цілей; значний евристичний й праксеологічний потенціал єврейських товариств другої половини XIX – початку XX ст. на Буковині, що потребує привернення уваги наукової спільноти.

Додатково актуальність дослідження зумовлена відсутністю ґрунтовних наукових праць із цієї проблематики та посилюється сучасною інтенсифікацією процесів націотворення під впливом глобальних і локальних чинників, необхідністю зміцнення спроможності інститутів громадянського суспільства в Україні й інших демократичних державах ефективно протидіяти зростанню авторитарних тенденцій і експансії диктаторських режимів, зокрема у російській федерації.

У дисертації порушується комплекс проблем, що дають змогу більш повно відтворити динаміку етнонаціональних процесів на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст., зокрема крізь призму аналізу організаційної структури, форм і основних напрямів діяльності єврейських товариств у зазначений період.

Робота виконана в межах комплексної наукової теми «Актуальні питання історії та культури України (західноукраїнський регіон)», яка розробляється

кафедрою історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Номер державної реєстрації – 0121U110162.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації. Аналіз змісту дисертації та опублікованих праць М. П. Кушніра підтверджує обґрунтованість результатів і висновків щодо всебічного висвітлення становища єврейської спільноти Буковини в другій половині XIX – на початку XX ст., з'ясування причин та передумов виникнення єврейських товариств, простеження процесів їхньої інституалізації, визначення масштабу та динаміки розвитку товариського руху, а також участі цих організацій у соціальному, культурному та політичному житті єврейської громади регіону.

Структура дисертаційної роботи, побудована за проблемно-історичним принципом, є логічною, обґрунтованою та відповідає специфіці комплексного дослідження цього питання. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел (563 найменування українською та іноземними мовами). Використані неопубліковані архівні документи та спеціальна література стали основою для вичерпного наукового дослідження та забезпечили відповідний рівень достовірності й обґрунтованості дисертаційної роботи. Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок, з яких – 178 основного тексту. Структура дисертаційної роботи логічна, зміст повністю корелюється з метою і поставленими завданнями, що відповідають визначеному об'єкту і предмету дослідження.

У вступі автор обґрунтував актуальність, предмет та об'єкт дослідження, його мету та завдання.

Мета дисертації полягає в комплексному аналізі ролі товариств у єврейському націогенезі на Буковині в другій половині XIX – на початку XX століття.

Об'єктом дослідження є етнонаціональні процеси на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст.

Предмет роботи – організаційна структура, форми та основні напрями діяльності єврейських товариств на Буковині в окреслений період.

Перший розділ дисертації (с. 22–57) присвячений системному аналізу історіографії та джерельної бази досліджуваної проблематики, а також формулюванню теоретико-методологічних засад роботи. Ретроспективний огляд внеску науковців різних історичних періодів дозволяє констатувати відсутність у вітчизняній та зарубіжній історіографії ґрунтовних комплексних досліджень, присвячених єврейському товариському руху Буковини австрійського періоду, а також ідентифікувати окремі застарілі чи недостовірні підходи до оцінки міжнаціональної ситуації в регіоні та її впливу на соціальну поведінку єврейської етнорелігійної спільноти. Опрацьована джерельна база забезпечує емпіричне відтворення об'єктивної картини явищ, тоді як методологічний апарат дисертації спирається на комплекс загальнонаукових і спеціальних історичних методів, принципи наукової об'єктивності, історизму, системності та діалектичного розуміння подій і процесів. Додатково застосовано міждисциплінарні підходи, зокрема з соціології, теорії систем і теорії соціальних мереж, що дозволило

всебічно оцінити функціонування єврейських товариств. Проведений М.П. Кушніром аналіз демонструє, що виникнення та діяльність добровільних національних об'єднань були відображенням процесу націогенезу єврейської спільноти, організаційна структура товариств сприяла утворенню самовпорядкованої мережі різнотипних об'єднань, спрямованих на підтримку життєздатності етнонаціональної громади, а функціонування цих організацій стимулювало національну консолідацію та формування політичних національних прагнень.

У другому розділі (с. 58–91) дисертант провів системний аналіз причин та передумов активізації процесів самоорганізації єврейського населення Буковини в другій половині XIX – на початку XX ст. На основі комплексного дослідження правового статусу, соціально-економічних умов та особливостей духовно-культурного життя єврейської громади М. П. Кушнір встановив, що, незважаючи на помітний поступ у царині правової емансипації та загальне покращення економічного становища, єврейська спільнота перебувала в стані високої соціальної та політичної вразливості. Здобувач вірно зауважує, що ігнорування центральними та місцевими органами влади національних прав і інтересів євреїв, а також прискорення асиміляційних процесів, що загрожували збереженню внутрішньої цілісності та етнонаціональної ідентичності громади, створили необхідні структурні та соціальні передумови для формування автономних громадських ініціатив у формі добровільних об'єднань, незалежних від державних і релігійних інституцій, які виступали механізмом підтримки життєздатності та консолідації єврейської етнонаціональної спільноти.

У третьому розділі (с. 92–126) комплексно досліджені особливості та динаміка процесу інституціалізації єврейського товариського руху на Буковині. Дисертант проаналізував безпосередні передумови формування перших єврейських товариств, їх організаційну структуру та функціональні орієнтири, відзначив позитивні зміни австрійського законодавства щодо заснування та діяльності громадських об'єднань, що суттєво спростили та унормували процедуру створення і реєстрації товариств. На основі системного аналізу статутів єврейських організацій 1860–1870-х рр. відтворено «типову» організаційну структуру, механізми управління та принципи статутної діяльності, що дозволило ідентифікувати закономірності організаційної побудови та функціонування цих об'єднань. М. П. Кушнір обґрунтовано доводить, що унаслідок заснування в 1870–1880-х рр. товариств, які орієнтувалися на потреби єврейської спільноти в цілому, на Буковині склався організований товариський рух, який характеризувався як постійним кількісним зростанням, так і поступовим урізноманітненням функціональних спрямувань. На підставі критерію «цілі та завдання організації» товариства класифіковано на чотири групи: допомогові, релігійні, культурно-просвітницькі та інші; така типологія дозволила виділити видові особливості кожної категорії, визначити ключові напрями діяльності та простежити динаміку їх чисельності протягом досліджуваного періоду. Найчисельнішою була група допомогових товариств, спрямованих на соціальну підтримку членів єврейської громади; релігійні та культурно-просвітницькі об'єднання утворювали стабільні, але менш чисельні

категорії, активність яких особливо зростала на початку ХХ ст., тоді як найменшою виявилася група «інші товариства», до якої включено зокрема політичні об'єднання, поява яких позначала початок кульмінаційної фази єврейського національного руху на Буковині та свідчила про його структурну диференціацію та програмну зрілість.

У четвертому розділі (с. 129–172) дисертант комплексно проаналізував практичну діяльність єврейських об'єднань Буковини, структурувавши її за кількома ключовими напрямками: 1) Соціальна підтримка одновірців – досліджено харитативну роботу товариств, які надавали допомогу своїм членам у складних ситуаціях, а також опікувалися різними соціально-вразливими категоріями єврейського населення. У цьому контексті автор слушно виділяє м. Чернівці – тодішню столицю коронного краю, де впродовж досліджуваного ним сформувалася найбільш густа мережа єврейських допомогових організацій. 2) Національно-культурна та освітня робота – досліджено участь об'єднань у формуванні національної самосвідомості, розвитку національної освіти та культури, їхній внесок у справу популяризації національної історії, мови, літератури, музики, театального мистецтва. Особлива увага приділена студентським товариствам Чернівецького цісарсько-королівського університету Франца Йосифа, які виступали ініціаторами національного пробудження місцевого єврейства, сприяли поширенню національних ідей і формували молоді кадри з високим рівнем етнічної ідентичності. 3) Політична сфера – показано намагання товариств артикулювати і відстоювати колективні інтереси і національні права буковинського єврейства. При цьому автором виявлено, що єврейські політичні об'єднання функціонували під впливом двох протилежних ідеологічних течій – сіонізму та діаспорного націоналізму, що спричинило формування різнорідних лояльностей і конкуруючих політичних груп у формі товариств. В умовах недосконалості австрійського законодавства ці структури частково виконували функції політичних партій, серед яких провідними були Єврейська національна партія Буковини та Єврейська народна рада Буковини. Обидві зазначені організації активно відстоювали права євреїв і перед Першою світовою війною мали представництво в Буковинському крайовому сеймі, що сприяло фактичному визнанню євреїв окремим народом і суб'єктом місцевої політики; водночас їхній вплив на політику центрального уряду залишався обмеженим, що засвідчує локальний характер й невисоку ефективність політичних ініціатив.

3. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях.

Основні результати дисертаційної роботи М. П. Кушніра достатньою мірою відображають наукову новизну, сутність, теоретичне та практичне значення результатів дослідження й викладені у 15 публікаціях: 3 статті – в наукових виданнях України категорії «Б», що входять до міжнародних наукометричних баз даних; 4 статті – в збірниках наукових праць та періодичних виданнях України; 1 – у збірнику документів і матеріалів; 4 статті – у закордонних виданнях; 3 публікації мають характер матеріалів наукових конференцій.

4. Ступінь наукової новизни одержаних результатів дисертаційної роботи.

Аналіз дисертаційної роботи дозволяє стверджувати, що дисертація виконана М. П. Кушніром самостійно, а всі сформульовані висновки та головні положення обґрунтовані, системні, мають достатній теоретичний рівень узагальнення. Дисертація характеризується логічним і послідовним викладенням матеріалу, аргументованістю висновків, які мають безперечну наукову новизну, та є завершеною і самостійною роботою.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації *вперше*:

- проаналізовано історіографічний доробок українських та зарубіжних науковців з теми дослідження;
- виявлено, опрацьовано та введено до наукового вжитку значний масив документальних матеріалів, що зберігаються в архівах і бібліотеках України та Австрійської республіки, які не використовувалися раніше або були опрацьовані фрагментарно;
- досліджено основні проблеми правового, соціально-економічного становища, а також особливості формування етнокультурної ідентичності буковинського єврейства у досліджуваний період та визначено передумови розгортання єврейського товариського руху;
- описано організаційні засади, структуру, а також загальну динаміку розгортання єврейського товариського руху на Буковині;
- запропоновано зручну й компактну класифікацію товариств;
- показано роль єврейських товариств у суспільно-політичному житті єврейської спільноти краю.

Поглиблено:

- фактологічні відомості про діяльність окремих єврейських товариств та їх членів;
- знання про особливості правової системи Австрійської імперії в частині регулювання статусу підданих / громадян іудейського віросповідання, а також національних прав останніх;
- розуміння природи та рушійних сил етнонаціональних процесів у середовищі єврейської спільноти Буковини;
- уявлення про причини успіхів та невдач національних домагань єврейського населення краю;
- висновки про те, що євреї Буковини в процесі історичного розвитку набули соціокультурних рис, які станом на початок ХХ ст. відрізняли їх від основного масиву східноєвропейського єврейства.

Набули подальшого розвитку:

- теоретико-методологічні підходи до дослідження товариських та національних рухів на Буковині та державі Габсбургів загалом;
- положення про взаємовпливи та взаємну детермінованість національних рухів основних буковинських етносів;

- твердження, які заперечують ідеалістично-романтичний підхід до інтерпретації історії Буковини австрійської доби як періоду безконфліктного співіснування національних груп краю, міжетнічної гармонії та співпраці.

5. Теоретична цінність та практичне значення наукових результатів.

Обґрунтовані в дисертації М. П. Кушніра положення та висновки мають наукове та практичне значення. Теоретична цінність дисертаційної роботи полягає в тому, що застосовані методи дослідження дозволили автору всебічно й комплексно виконати поставлені завдання.

Практичне значення дисертації полягає у тому, що результати дослідження не лише уточнюють і доповнюють існуючі уявлення про історію єврейської громади та регіональні етнонаціональні процеси на Буковині другої половини XIX – початку XX ст., а й можуть бути безпосередньо використані для організації навчального процесу в закладах вищої освіти (лекції, спецкурси, факультативи), підготовки навчально-методичних матеріалів, а також слугуватимуть надійною основою для подальших наукових робіт істориків, архівістів, краєзнавців, музейних працівників, розширюючи джерельну базу регіональної історії та сприяючи глибшому осмисленню локальних історичних процесів.

6. Дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом дисертаційна робота є завершеним і концептуально цілісним науковим кваліфікаційним дослідженням, виконаним на основі широкої джерельної бази, із застосуванням сучасного методологічного інструментарію та з урахуванням актуального стану історіографічного опрацювання обраної проблематики. Водночас, визнаючи високий науковий рівень праці М. П. Кушніра, опонент вважає за доцільне звернути увагу на окремі дискусійні положення, а також висловити певні зауваження й рекомендації, які можуть бути корисними для подальшого розвитку наукових досліджень автора.

6.1. У підрозділі 1.1. «Стан розробки наукової проблеми» дисертант структуровано та кваліфіковано аналізує історіографію та джерельну базу дослідження, роблячи обґрунтовані висновки. Разом із цим, на нашу думку, дещо спрощеним виглядає узагальнення щодо переважно описового характеру ранніх досліджень (с. 23), адже навіть у межах етнографічно-описової традиції окремі праці містили елементи аналітичного осмислення соціальних і культурних процесів. Потребує уточнення періодизація розвитку історіографії, зокрема теза про обмеженість досліджень у міжвоєнний період (с. 25–26) і їх активізацію лише після Другої світової війни (с. 26–28), що не повною мірою враховує складність і нерівномірність розвитку наукового знання в різних країнах і середовищах.

6.2. У підрозділі 1.2. «Джерельна база дослідження» наявні окремі логічні та методологічні неузгодженості у викладі, які, однак, мають дискусійний характер і можуть бути уточнені автором без істотного зниження наукової цінності дослідження. Зокрема, не цілком узгодженим виглядає поєднання тези про «правильний і достатній вибір джерел» як запоруки наукової достовірності з одночасним наголосом на суб'єктивному характері відбору джерел (зокрема через «суб'єктивну оцінку дослідником їхньої здатності» відтворювати минуле (с. 35). Це, на нашу думку, створює методологічну напругу між заявленою

об'єктивністю та визнаною суб'єктивністю процедури добору джерел. Певна нелогічність простежується у твердженні про те, що вузькі географічні та хронологічні межі полегшили пошук джерел (с. 36), тоді як далі автор наголошує на їхній мовній, семіотичній та палеографічній складності, що, навпаки, суттєво ускладнює дослідницький процес. Вочевидь, фактори «полегшення» і «ускладнення» не цілком узгоджені між собою. Певна непослідовність спостерігається у класифікації джерел: спочатку автор чітко поділяє їх на три групи (архівні, опубліковані, преса) (с. 37), однак далі періодична преса частково розглядається як окрема категорія (с. 45–46), а частково інтегрується в ширший масив опублікованих джерел, що створює термінологічну і структурну неузгодженість. Дискусійною видається нам теза про можливість уникнення тенденційності шляхом зіставлення газетних матеріалів (с. 46), оскільки сама періодика (особливо партійна чи етнічно орієнтована) апріорі має ідеологічне забарвлення, а тому потребує складніших процедур критичного аналізу, ніж це впливає з тексту дисертації.

6.3. Підрозділ 1.3 «Теоретико-методологічні засади дослідження», на нашу думку, забракло чіткої структурної дисципліни – зв'язку між поняттями, питаннями, гіпотезами та методами, а також рефлексії щодо меж застосованого підходу. Зокрема, хоча дисертант активно оперує такими категоріями, як «товариський рух», «соціальна система», «націогенез», «етнічна спільнота», ці поняття або визначаються описово, або взагалі не мають строгих дефініцій (с. 50–53). Автор визначає дослідження як *case study* (с. 46–47), але водночас робить дуже широкі теоретичні узагальнення (про націогенез, соціальні системи, універсальні моделі) (с. 48, 52). Це, почасти, створює методологічну напругу, адже не пояснюється, наскільки результати цього конкретного випадку можуть бути екстрапольовані, і де проходить межа між локальним аналізом і загально-теоретичними висновками.

6.4. Підрозділ 2.1. «Еволюція політико-правового статусу євреїв Буковини в 50–90-х роках XIX ст.» має чітку логічну структуру та хронологічну послідовність, що дозволяє послідовно простежити еволюцію політико-правового статусу єврейського населення Буковини. Ґрунтовна джерельна основа (нормативно-правові акти, архівні матеріали та наукова література), забезпечила високий рівень аргументованості дисертанта, створила надійну основу для подальших теоретичних узагальнень. Однак тут маємо кілька важливих дискусійних моментів.

По-перше, це авторська теза про «зрівняння у правах» євреїв зокрема після 1867 р. (с. 58, 62, 70), яка є назагал усталено-класичною, але досі дискусійною тезою в історіографії питання й наголошує на «емансипації без рівності» та існуванні структурних бар'єрів. Адже специфічна етнополітична модель Габсбурзької монархії передбачала гарантування рівності прав групи при одночасному невизнанні її соціокультурних особливостей. Саме таку позицію центральна влада обстоювала в «єврейському» питанні. Сутність її зводиться до констатації того, що будучи рівноправними австрійськими громадянами, євреї були позбавлені прав національної спільноти, яка поза антисемітизмом, який існував, мала поважний вплив і престиж у рамках дуалістичної монархії. Ціна,

яку мали сплачувати євреї Габсбурзької монархії за рівність з іншими громадянами, – непропорційна, а застосована щодо них модель (громадянське рівноправ'я в обмін на етнічне самозречення) засвідчує використання владою у сфері етнонаціональних відносин елементів селективності.

По-друге, стосовно закону 21 березня 1890 р. «Про врегулювання зовнішніх правовідносин єврейської релігійної спільноти» здобувач схиляється до його на загаль нейтрально-критичної оцінки (с. 67–69), відзначаючи і певні позитивні моменти. В цьому контексті можна поставити питання, а чи не був цей закон певним компромісом, а чи не відкривав можливості для модернізації досліджуваних єврейських спільнот? Положення закону, зокрема, визначали правила організації громади, статус рабина, правовідносини громади у фінансових питаннях. Оскільки зміни у функціонуванні громад уможливлувалися завдяки трансформації/лібералізації політичної системи монархії після 1867 р., то ґрунтуючись на ст. XV Основного закону, закон 1890 р. обмежив сферу втручання держави у справи єврейської релігійної спільноти. Практична реалізація законодавчого акта такого типу мала значний вплив на реорганізацію єврейських громад, що у своїй діяльності спиралися на статuti, суттєво вноормувавши взаємовідносини всередині єврейських спільнот. Незважаючи на те, що одночасно з внутрішньою автономією євреї отримали самоврядний орган із новітньою формою общинного устрою, сфера їх компетенції відтепер мала лише освітній чи харитативний характер. Цим вони уподібнювалися до аналогічних християнських інституцій. До того ж на становище євреїв Буковини зокрема і Габсбурзької монархії загалом негативний вплив мала відсутність центральних органів, які б регулювали діяльність єврейських громад. Адже початкові спроби створення ієрархічної організаційної структури («Єврейська дирекція», або інституція повітових і циркулярних рабинів) влада призупинила з огляду на їх неефективність/небажання самих євреїв. Інший момент полягає у тому, що подальша дезінтеграція єврейської спільноти через релігійні, політичні і/або культурні розбіжності унеможливила виникнення органів такого типу. Це у свою чергу створювало благодатний ґрунт для нагляду над єврейськими громадами, незалежними і автономними одиницями, з боку державної влади.

6.5. Підрозділ 3.2. «Загальна динаміка процесів самоорганізації єврейського населення Буковини» вирізняється високим рівнем наукової систематизації матеріалу, чіткою типологізацією єврейських товариств та опорою на емпіричні дані (статистику, приклади, географію поширення) (с. 108–127). Його сильною стороною є поєднання кількісного аналізу з якісною інтерпретацією соціальних, релігійних і національних процесів, що дозволяє комплексно відтворити динаміку самоорганізації єврейського населення Буковини. Авторський текст демонструє активну інтеграцію локального матеріалу в ширший історико-політичний контекст (Габсбурзька імперія, сіоністський рух, модерні етнонаціональні процеси). Водночас зміст цього підрозділу дисертації порушує низку проблемних аспектів, що потребують подальшого осмислення. Зокрема, не до кінця переконливою виглядає інтерпретація співвідношення між релігійною традицією, модерними національними ідеями (сіонізм, діаспорний націоналізм)

та асиміляцією, а також їхнього впливу на структуру єврейського товариського руху як такого (с. 112–115). Потребує уточнення й теза про масовість єврейського національного руху – чи кількісне зростання організацій справді відображало глибину суспільної мобілізації (с. 112, 115, 116, 118, 126–127). Крім того, у широкому контексті, відкритим залишається питання взаємодії між різними етнічними групами Буковини та ступеня інтегрованості єврейських товариств у ширший багатонаціональний (крайовий) соціум.

6.6. У підрозділі 4.3. «Товариства в боротьбі за національні права буковинського єврейства» дисертант аргументовано показав сильні і слабкі сторони досліджуваного явища (с. 155–171). З-поміж перших ним виокремлені організаційна активність, підвищення національної самосвідомості, політичне лобіювання, робота з громадою та пресою, участь у виборах; з-поміж других – внутрішні конфлікти, фрагментація єврейських політичних сил, обмежений правовий статус, залежність від окремих етнічних лідерів, складність виборчих механізмів. Відтак чітко показана тенденція: діяльність товариств створила основу для формування політичної самосвідомості буковинського єврейства, але їхня ефективність була обмежена як внутрішніми суперечками, так і зовнішніми структурними обмеженнями етнополітики Відня.

Однак і тут є дискусійні моменти. По-перше, зі змісту підрозділу в цілому випливає, що створення «Товариства християнських німців Буковини» (1897 р.) стало «катализатором» для радикалізації політичних орієнтацій євреїв (с. 156). Тож, чи справді саме ця подія стала переломним моментом, чи це комплексна причина (економічна, культурна, соціальна), адже тут відсутні конкретні статистичні дані або свідчення широкого впливу на усі верстви буковинського єврейства. По-друге, не менш дискусійним є і питання ефективності політичних структур, створених єврейськими організаціями (с. 157–168), позаяк у тексті підрозділу відсутні конкретні свідчення про реальний вплив на законодавство або широку громадську думку. Таким чином, хоча авторська аргументація має логічну послідовність, ключові висновки підрозділу залишаються предметом наукової дискусії та потребують використання додаткових джерел і доказів.

Викладені вище зауваження, пропозиції та міркування опонента в цілому мають рекомендаційний характер, не знижують рівень та не впливають на загальну позитивну оцінку представленого до захисту дисертаційного дослідження.

Відповідність роботи встановленим вимогам і загальний висновок.

1. Дисертація Кушніра М.П. «Єврейські товариства в контексті етнонаціональних процесів на Буковині в другій половині XIX – на початку XX століття» є самостійним науковим дослідженням. Назва роботи відповідає її меті та змісту.

2. Усі винесені на захист положення дисертації є науково обґрунтованими, мають характер наукової новизни, а достовірність отриманих висновків спирається на належним чином підібраний і структурований емпіричний матеріал, опрацьований з використанням продуманої методології та науково вивіреного понятійно-категоріального апарату.

3. Структура роботи та її зміст відповідають чинним вимогам до дисертацій доктора філософії (PhD).

Загальний висновок. Дисертація Кушніра М.П. «Єврейські товариства в контексті етнонаціональних процесів на Буковині в другій половині XIX – на початку XX століття» за науковим рівнем і новизною поставлених завдань, обґрунтованістю основних положень, а також практичним значенням отриманих результатів відповідає усім кваліфікаційним вимогам, встановленим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим Постановою КМУ від 12.01.2022 р. №44 (зі змінами, внесеним згідно з Постановою КМУ №507 від 03.05.2024 р.), Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом МОН України від 12.01.2017 р. №40, що дає підстави для присудження її автору наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 032 «Історія та археологія» в галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

«05» травня 2026 р.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Іван МОНОЛАТІЙ

